

Fülöp László

Vajasd református egyházközségének életéről (1667/1744)

A település első, átírásban fennmaradt adatai 1238/1296–1301-ből Wojasd alakban maradtak fenn¹. A helység a földrajzi etimológiai szótár szerint arról a vízfolyásról kapta a nevét, amely mellett települt. A Vajas(d) vízneveink a magyar vaj főnévből keletkeztek. Ezek olyan vízfolyásokra, álvízre vonatkozhattak, amelyeknek felszíne irizált², mivel zsiradék úszott rajta. Az ilyen vizeket nem itták meg a jószágok. A falunak 1913-ban 871 magyar és román református, illetve görögkatolikus lakója volt. Ekkor még Alsó-Fehér vármegye Nagyeniedi járásához tartozott, de Trianon óta megszakítás nélkül Románia része.

A község élete már akkor is nagyon szorosan összefüggött és kapcsolatban volt a tőle északra fekvő, közeli Tövissel³, a mai kisvárossal. Ezért érdemes részletesebben ismertetni ennek történetét is, hogy teljes legyen a képünk mind történelmileg, mind vallási szempontból. Neve első említése 1293-ban Thyues írásos alakban

maradt ránk, amely a magyar tövis főnévből keletkezett.

A Fehér megyei település Gyulafehérvártól északra, körülbelül 17 kilométerre található. 1913-ban 3589⁴, ma 5585 fő lakja⁵. A német neve Dreikirchen. Ez a „három templom” jelentésű helynév arra utal, hogy lakói három különböző hitgyülekezethez tartoztak, s mindegyiküknek volt temploma. Ezek az építési idejükkal a következők: a mai református templom 1293 előtt épült katolikus plébániatemplomként. A mai római katolikus ferences templomot és a kolostort Hunyadi János építtette hálából a maroszentimrei csata emlékére 1442–49 között. A görögkatolikus (a 18. század első feléig ortodox) templomot pedig 1586 és 1598 között építették. (Érdemes megjegyeznünk, hogy ebben a faluban, Tövissben töltötte 1455 karácsonyát Kapisztrán Szent János (1386–1456, Újlak), aki a nándorfehérvári diadal után a táborban dülő járványban, pestisben hunyt el.)

1 Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára* II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. p. 722.

2 Jelentése a szivárvány színeiben játszó.

3 Kiss: i. m. p. 679.

4 Lelkes György: *Magyar helységnév-azonosító szótár*. Argumentum, Budapest, 2011. p. 685. és 708.

5 Wikipédia: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Tövis_\(település\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Tövis_(település))

Tövis 1314-ben már plébánia, a templom titulusa Kisboldogasszony volt. 1319-ből ismerjük első plébánosa nevét is: Dominicus⁶. Az akkori falu (és környéke) lakói 1564 körül reformátusok lettek. Csak 1701-ben alapították újra a római katolikus egyházat nagyon kevés számú, úgynevezett szórványhívóval. Mindezt igazolja, hogy még 1910-ben is csak 576 személyt jegyeztek fel, 1917-ben pedig már huszonegy filia(!)⁷ tartozott hozzá, a környező közelebbi-távolabbi falvak közt maga Vajasd is, ahol megmaradt néhány család a római katolikus hiten. (E huszonegy településen összesen 22 378 fő élt. A római katolikusokon kívül református 10 879, görögkatolikus 10 923) Azt még elképzelni sem tudjuk, hogy az akkori útviszonyok, távolság, megközelíthetőség, időjárási viszonyok stb. mellett hogyan tudta a plébános ellátni tevékenységét (mise, áldozás, esketés, temetés) ezen a nagy területen még akkor is, ha netán volt káplánja.

Az itt leírtak alapján látható, hogy ezen 17. századi kis települések mennyire egymásra voltak utalva, életük, sorsuk közös volt, és kénytelenek voltak egymáshoz alkalmazkodni. Mindez kiderül írásunk harmadik részéből.

Amint fentebb említettük, Tövis és valószínűleg Vajasd lakói is 1564 körül református vallásúak lettek. A falu lakosainak át kellett szervezni az életüket, szokásaikat, és szigorúan alkalmazkodni az újabb vallási körülményekhez.

Ezért az ott élők egy nagyon reális és teljesíthető írásos megállapodásban egyeztek meg az egyházközösségük és az ahhoz tartozó falvak prédikátora és iskolamestere eltartását, vagyonát illetően (sajnos a hozzá tartozó települések nevét nem foglalták írásba). Ennek az okmányoknak külön története van, ezt szeretnénk az olvasóinkkal ismertetni:

Korabeli, 19. század végi átírásban dr. Reiner János⁸ közölte azt, és hagyta az utókorra. Közleménye 1889-ben⁹ jelent meg. Ez három részből áll: az első mai szemmel nézve egy „körmönfont jogászi” bevezetés, amely mindvégig a foglalkozására utal. Nyelvezete archaikus, megfogalmazása néhol nehezen érthető az olvasó számára, ugyanakkor nagyon precíz, pontosak az adatai és a megállapításai. A harmadik fejezete Gyulafehérvár város 1705. év január-februári kiadásainak és bevételeinek számadása.

Ismertetésünk második, az itt bemutatandó, azaz a középső fejezetét elkülönülten, más betűtípussal és mérettel közli Reiner János Vajasd reformátusainak az egyházi és a világi hatalom (az esperes és segédei, a fejedelem, a nemes vármegye szolgabírája) részéről elismert és teljes hitelességű följegyzés másolatát. A bevezetőjében így ír erről a közlő: „Az ismertetni szándékolt okmányok egyike 1744-ben készült másolat¹⁰ a gyulafehérvári ev. ref.

6 *Magyar Katolikus Lexikon*. Internet. Oldalszám nélkül.

7 Alsógáld, Alsóorbó, Borosbenedek, Csáklya, Diód, Diómál, Felgyógy, Felsőgáld, Felsőorbó, Gáldtő, Havasgyógy, Kismindszent, Koslárd, Középorbó, Magyarkapud, Marosbél, Mihálcfalva, Obrázsa, Pacalka, Tibor, Vajasd.

8 Élt 1865–1938 között. Jog- és államtudományi doktor, egyetemi magántanár, a MTA levelező tagja. Középkorait Gyulafehérvárt végezte, később ott végzett levéltári kutatásokat.

9 Dr. Reiner János: *Gyulafehérvár városa levéltárából*. Történelmi Tár. Budapest. 1889. p. 678–685.

10 Az átíratot Pelsőczy János készítette. A neve előtt írt rövidített nagybetűkből nem derül ki a foglalkozása.

A vajasdi református templom

tractus jegyzőkönyvében foglalt, 1667-ben eszközölt canonica visitatio¹¹.” Mint megtudjuk, az eredeti följegyzés 1658-ban az eklézsia összes irataival elveszett, amikor a „pogány” tatárok azt fölégették. De mint kiderül az okirat főrészének szövegéből, valójában nem az volt a legelső írásba foglalt egyezség. Ugyanis már az is „az akkori idősebb és régibb emberek és hallgatóknak hite után...” íratott le ekképpen 1667 augusztusában.

Ezután következik a mindenkori prédikátor fizetése, amely három részből állt: pénzösszegek, természetbeni juttatások és a hívek által elvégzett munka. Az adó minden házas ember részéről egy-egy forint volt, özvegyasszony esetében 50 pénz (ennek nemét nem nevezik meg). A temetés és

az esketés után 50 pénz járt. Minden háztól két-két véka búzát, egy tyúkot és egy kenyeret szolgáltatott be a hívek. Tűzre való fáért vagy három forintot, vagy pedig hét szekér fát adtak. Harmadsorban pedig a prédikátor két hold földjét fel kellett szántaniuk, elboronálni és bevetni azt a lelkész búzájával, valamint a földet a későbbiekben is művelni. Utána egy nagyon szigorú megjegyzést írtak le: „E szántásnak dolgában sem Péter, sem Pál, sem magyar sem oláh ki nem vétetik, hanem ebben minden marhás embernek¹², nemes és lakónak... concurrálni¹³ kell...” A további mondatokban még leírják, hogy ez alól a cigányok sem kivételek, és nemcsak a vajasdi lakókra vonatkozik mindez, hanem az egyházközség

11 A tractus épületszárnyat, a canonica visitatio pedig egyházlátogatási jegyzőkönyvet jelent.

12 Feltehetően itt minden igavonó állattal bírós lakosra utal.

13 Gondoskodni.

többi falujában élőkre is. Az idézetből szeretnénk kiemelni a „sem Péter, sem Pál” részletet. Úgy látszik, hogy ez a naptári közös névnap, június 29-e már akkor is használt és nagyon ismert magyar szólás lehetett, ha „mindenki” jelentésben belevették a megállapodásukba az ott élők.

Ezután olvasható a „scola mester” fizetése. Mint tanult ember szintén nagy tiszteletnek örvendhetett Vajasdon. És egyben azt is bizonyítja, hogy gyermekeiket alsóbb szinten taníttatták, fontosnak tarthatták azt, hogy tudjanak írni, olvasni és számolni. (Ne feledjük, hogy mindez már az 1658 előtti időre is vonatkozott!) Ez az iskola feltehetően csak 1–4. osztályos lehetett, ahol egyetlen tanteremben együtt oktatta a tanító a gyülekezetet fiúgyermekait, ugyanis a lányok taníttatása ebben a korban még nem volt szokásban. Az iskolamester fizetsége szerényebb volt: évente minden embertől (ez családot jelenthetett) 50 pénzt kapott, a temetés után 25 pénzt, hisz a későbbi szóhasználattal élve mindannyian kántortanítók voltak. Minden háztól egy-egy kenyeret, egy tál étket, egy véka búzát, valamint három szekér tűzifát adtak a mesternek.

A következő részben az egyházközség „örökségeit” sorolják föl. Ezen a régi és mai parochiális ingatlanokat kell értenünk, amelyeket a mindenkori lelkész és iskolamester haszonvételi joggal birtokolt. Ez a felsorolás azért értékes, mert megörökítette néhány ott élő szomszéd nevét (ugyanis a helyrajzi számok híján ezzel azonosították az épületet, a szántót, a rétet). Illetve írásban fennmaradt több földrajzi név (mikrotoponímia), amely az ingatlanok helyét jelölte meg Vajasd falu (bár

többször városnak írják) határában. A felől és alól szavak a bal és a jobb oldali szomszédokra utalnak. A dülő szót ma is használjuk, a láb és a nyíl kifejezés azonban már kiavult jelentésű szavaink. A „láb” a hegy alján lévő lankás, még megművelhető területet jelentette, a réteknél előforduló nyíl szónak a jelentése pedig: „sorshúzás útján osztályrészül jutott földdarab vagy erdőrészt”¹⁴. A prédikátor házának szomszédjai felől Szatmári István, alól Balog Péter; az iskolamester háza helyének felől a templom, alól pedig Lippai Istvánné háza volt. (Ezt az iskolát később eladták, és az újabb iskolahely szomszédja felől Borbély Tamás lett.) Még egy-egy hold szántóföldje volt az egyháznak a következő helyeken (amennyiben körülírással éltek, azt megtartottuk, ugyanígy a kis- és a nagybetűs alakokat is): Külső láb – szomszédjai a már említett Szatmári István és Balog Péter; Közép láb; Ricze dülő; Bilak alatt; Hosszú láb a kert alatt; a Köves úton az ország útjára dülőben; és végül két hold föld zálogosan (zálogban).

A rétek: egy zálogosan; Krakó felől hosszú nyilas; a harmadik ugyanitt, idebb a forrás felé.

Ezután következik egy nota bene, (azaz: jól jegyezd meg) megjegyzés. A szomszédos Gáldtón lakó Szilágyi András és Diósi Sára nevű házaspárnak egy „három köves” malma volt Vajasdon, a patakon. Csak a „vajasdi uramék engedelméből” tudták e területen azt megközelíteni, ezért a falunak dézsmát voltak kötelesek fizetni.

¹⁴ Szamota István: *Magyar oklevél-szótár*. Budapest. 1902. p. 696.

Mindez után olvasható még egy rövid utóirat, amely azt rögzíti, hogy van a „városnak” egy földje, amely után a dézsma (ez 12 kalangya¹⁵) az ekléziát illeti.

A szerző elgondolkodik a következőn: a több évszázad alatt történt tulajdonváltások, az államosítás és a rész-

leges nyelvcsere változása miatt vajon ezek közül a családi és földrajzi nevek közül hány maradt meg Vajasd lakói körében napjainkra. Mennyire alakultak át e régi dokumentumok szabályai, meg-egyezései, őriznek-e még valamennyit az itt ismertetett régi hagyományból a református egyházközség lakói?

15 Kalangya: learatott gabonából rakott kereszt, kepe.